

MÄ EN SIT SIIHE SANONU MITÄÄ RAPORTIT SANOMATTA JÄTTÄMISESTÄ JA EVIDENTIAALINEN PARTIKKELI SIT(TE(N)) KESKUSTELUN KERTOMUKSISSA

Kertomuksissa raportoidaan toisinaan myös siitä, että jotakin ei tapahtunut. Tässä artikkelissa keskityn keskustelun kertomuksissa esiintyviin kieltolausumiin, joilla kertoja raportoi jättäneensä sanomatta jotakin kuvaamassaan tilanteessa¹. Tarkastelen yksikön 1. persoonan imperfektimuotoisen kommunikaatioverbin sisältäviä, päälauseasemassa olevia kieltomuotoisia väitelauseita kertovissa jaksoissa: esimerkiksi *mä en sit siihen sanonu mitää*. Kieltolausumalla kertoja aktivoi lausuman myönteisen vastineen ja osoittaa, että jonkin sanominen olisi ollut kuvatussa tilanteessa odotuksenmukaista tai mahdollista ja että hän itse on rikkonut tuon odotuksen. Vuorovaikutustilan-

¹ Artikkelini on osa tutkimustani »Kieltomuotoiset kuvaukset keskustelun kertomuksissa ja kertovissa jaksoissa». Tutkimus on osa European Science Foundationin kansainvälistä tutkimushanketta »Kieli ja sosiaalinen toiminta», jota Suomessa rahoittaa Suomen Akatemia. Haluan kiittää artikkelin kommentoinnista projektin suomalaisia tutkijoita Pirjo Lindforsia, Johanna Ruusuvuorta ja etenkin Marja-Leena Sorjosta. Heidän lisäksi kiitän arvokkaista kommentteista Hannele Forsbergia, Markku Haakanaa, Aino Koivistoa ja Liisa Raevaaraa, samoin nimettömiä arvioijiani.

netta kuvaavat kertomukset avaavat ikkunan keskustelun osallistujan etnografiaan eli siihen, miten tämä itse ymmärtää sekä muiden toimintaa että omaansa. Mitä tapahtui ja mitä olisi pitänyt tapahtua? Kuka toimi oikein, kuka väärin, ja millä tavalla se kertomuksessa osoitetaan?

Kertominen on aina paitsi informointia myös moraalisten seikkojen käsittelyä. Kertomuksessa voidaan ottaa eksplisiittisesti jokin moraalinen kanta, mutta myös moraalista näkemystään julki panemattomat kertomukset ovat moraalisia. Itse asiassa tapahtumiin sisältyvä moraalinen ulottuvuus on se, mikä tekee kertomuksesta kertomisen arvoisen: moraalisuus on läsnä kaikkialla jokapäiväisessä elämässä. (Ks. esim. Bergmann 1998: 280–281; Drew 1998: 295–297.) Erityisesti kertomukset jostakin vuorovaikutustilanteesta, jossa kertoja on itse ollut, ovat usein affektiivisiä moraalisuudessaan. Kun ajatuksenluku on mahdotonta, keskustelu tai vuorovaikutus ylipäättään on se tilanne, jossa pääsemme niin hyvässä kuin pahassakin lähimmäksi toisen ajatuksia.

Tarkastelen tässä artikkelissa, millaisia kertomuksia ja yleisemmin millaista toimintaa kieltolausumat ovat rakentamassa ja miten kieltolausuma osallistuu kertomuksen merkityksen luomiseen. Lisäksi fokusoin kieltolausumassa esiintyvään partikkeliin *sit(te(n))*, joka on tarkasteltavissa tapauksissa toiminnan kannalta olennainen merkityksen luoja. Tavoitteenani on myös osaltani valottaa kiellon käyttöä yleisemmin. Esittelen alussa tutkimuksen taustaksi tutkimuksia kiellosta keskustelussa ja partikkelista *sit(te(n))*, minkä jälkeen analysoin keskusteluesimerkkejä.

KIELTO KESKUSTELUSSA TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Kieltoa suomenkielisissä keskusteluissa on tutkittu vielä varsin vähän. Pioneerityötä on tehnyt Hanna Tuppurainen (1991). Hän käyttää keskusteluaineistoa, jossa esiintyviä erilaisia kieltoja — kumoavia, vahvistavia ja uutta ainesta tuovia — hän analysoi. Hän ei kuitenkaan erittele erilaisia kieltomuotoisia rakenteita tai laajemmin niiden paikkaa sekvenssissä. Tutkimuksessa ennemmin kuvataan kiellon yleisiä merkitysparametrejä kuin analysoidaan kiellolla tehtäviä tekoja. Kun tutkimus on lähtenyt liikkeelle yksittäisistä kieltomuotoisista rakenteista, huomion kohteena ovat usein olleet erilaiset kieltomuotoiset vastaukset. Vilma Airikka, joka on tutkinut (2004) asiakkaiden kieltomuotoisia vastauksia Kansaneläkelaitoksen virkailijoiden kysymyksiin, on ottanut tutkimuksessaan huomioon sekä kieltovastauksen paikan ja rakenteen että sitä edeltävän kysymyksen rakenteen. Myös muunkielisten keskustelujen tutkimuksessa vastaukset ovat usein olleet tutkimuskohteena (tanskasta Heinemann 2003; ks. myös Ford 2002 englannista).

Kieltoa yhtenä keinona tehdä jokin kielellinen teko on tutkittu enemmän. Suomenkielisiä keskusteluja tutkineet Maarit Berg ja Anne Mäntynen (1992) ovat analysoineet kieltoa argumentoinnin välineenä väittelyssä. Emanuel Schegloff on tarkastellut (1988: 119–121) vastaanottajan toimiin kohdistuvia kieltomuotoisia lausumia (esim. »Et tuunut jäätelöä») valittamisen keinona englanninkielisissä keskusteluissa: vastaanottajan on etsittävä tällaisen huomautuksen relevanssi ja reagoitava siihen. Tavallaan saman ajatuksen tarjoaa jo Anita Pomerantz (1980) puhuessaan puhujan näkökulmaan perustuvista, vastaanottajaan liittyvistä raporteista (esim. »Yritin soittaa sinulle, mutta en saanut sinua kiinni») tiedon onkimisena (engl. *fishing*): tällaisen raportin jälkeen vastaan-

ottajan on raportoitava omasta osuudestaan kyseiseen tapahtumaan². Tietoa voi kalastaa niin kielto- kuin myöntömuotoisillakin raporteilla. Saksankielisiä psykiatrisen sairauden sisäänottohaastatteluja tutkinut Jörg Bergmann (1992: 148–151) nostaa esille erityisesti kielto- tai kieltomuotoiset kuvaukset psykiatrin keinona kalastaa tietoa potilaalta. Jos psykiatri uskoo potilaan voivan huonosti, hän kuvaa tämän tilaa vastakohtaan eli hyvinvoinnin kiellon kautta: »Sain juuri tietää, ettet voi kovin hyvin». Kielto- tai kieltomuoto — se ei kuvaa olotilaa, vaan ainoastaan sitä, millainen olotila ei ole. Tämä on hienovarainen keino käsitellä potilasta oman olotilansa asiantuntijana ja samalla nostaa olotila puheenaiheeksi.

Edellä esitellyt tutkimukset kiellon käytöstä keskustelussa keskittyvät prototyypisimpään keskustelun vaiheeseen, jossa keskustelijat etenevät vuorotellen tässä ja nyt, varsinaisessa dialogissa; käsiteltävinä ovat olleet niin sanotun vierusparin etujäsenet eli kysymykset ja kannanotot, joihin haetaan reaktiota, ja niin sanotut jälkijäsenet eli vastaukset ja muut reaktiot (ks. esim. Schegloff ja Sacks 1973: 239; Raevaara 1997: 76). Oman tutkimukseni kohde on kielto siellä, missä yksi keskustelija varaa itselleen pidemmän puhejakson, eli kertomuksissa ja kertovissa jaksoissa. Vaikka kerronnan aikana vuorottelu hetkeksi taukoaa, myös kertomuksilla on vuorovaikutustehtäviä siinä kuin kysymyksillä tai vastauksillakin. Olen tutkimuksessani lähtenyt liikkeelle kiellosta eli kielellisestä rakenteesta — vieläpä hyvin spesifisestä rakenteesta — ja sen sekventiaalisesta paikasta kertovissa jaksoissa. Tästä lähtökohdasta tarkoitukseni on suunnistaa kohti niitä toimintoja, joita kielto on rakentamassa.

Raportit siitä, mitä kertoja ei tehnyt, olivat jo yksi keskusteluanalyysin pioneerin Harvey Sacksin kiinnostuksen kohde (1992 [1970]: 267–268). Sacksin tavoitteena oli selvittää, millaisessa suhteessa kielto- tai kieltomuotoiset raportit ovat kertomuksen kokonaisuuteen: voiko kertomuksesta päätellä, millaisia »mitä ei tapahtunut» -osia siihen voisi kuulua. Esimerkiksi hän tarjoaa nuoren tytön kertomuksen illasta ihastuksensa kanssa ja tytön raportin »Emme menneet sänkyyn». Kulttuurisesti tuota raporttia on helppo lukea, niin vahvasti se tarjoaa tulkittavaksi nuorten odotukset seurustelusta. Sacksin tutkimussuunnitelma jäi kuitenkin abstraktiksi: hän ei konkretisoinut, millä tavalla kiellon ja kertomuksen suhdetta voitaisiin analysoida.

Kertomuksia ja kertomista tutkinut William Labov (1972) tarjoaa hieman konkreettisemmän näkökulman kertomusten kielto- tai kieltomuotoisiin lausumiin. Hänen mukaansa modaalaisia ilmauksia, siis myös kieltä, ja ylipäätään tunnusmerkkisiä rakenteita käytetään kertomuksen evaluointiin erotukseksi juonilinjasta. Kielto suhteuttaa tapahtumat niihin odotuksenmukaisiin mahdollisuuksiin, jotka eivät toteutuneet. Tällä tavalla kertoja asettuu kommentoimaan kertomaansa ja perustelemaan kertomuksen mielekkyyttä. (Mts. 366–371, 378–393.) Kiellot synnyttävät oletuksen jostain kulttuurisesta, yleensä yhteisestä normista, jota vasten tapahtumattomuutta tarkastellaan. Kielto siis voi viita-

² Työtoverini 3,5-vuotias tytär osaa käyttää 1. persoonan kieltä toisenlaiseen onkimiseen: hienovaraisen pyytämiseen. Hänen pyytämiseen käyttämänsä rakenne on lähes yksinomaan tyyppiä *Mä en oo syöny tänään purkkaa*.

ta johonkin tuntemaamme väitteeseen, mutta puhuja voi kieltoa käyttämällä myös luoda sellaisen eli käsitellä jotakin väitettä tunnettuna. Labovin ajatuksista jatkaneen Deborah Tannenin mukaan (1979: 145) kiellot paljastavat puheyhteisön odotuksenmukaisuuskäsityksiä tai normeja. Tannenin ajatusta taas voi tarkentaa dynamisempaan suuntaan: kiellot myös luovat näitä odotuksenmukaisuuskäsityksiä. Konteksti on molempiin suuntiin dynaaminen, ja kiellolla puhuja myös luo kontekstia ja voi tuoda keskusteluun uutta.

AINEISTO

Tutkimusaineistonani on yhteensä noin 30 tuntia keskustelua. Aineistosta 16 tuntia on lähinnä arkikeskusteluja pääosin Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen keskustelukorpuksessa, johon viitataan katkelmien yhteydessä lyhenteellä SKL ja aineistoa vastaavalla signum-numerolla (esim. *SKL, sg 10*). Osa arkikeskusteluista on yksityisistä koelmista, jolloin viitataan näihin kokoelmiin (esim. *S-puhelut*). Lisäksi aineistooni kuuluu muutama muistiinpano kuulemistani keskusteluista; esimerkin tunnisteeksi on tällöin merkitty *oma muistiinpano*. Tässä artikkelissa keskityn nimenomaan arkikeskusteluaineistoon. Loput 14 tuntia on myllyhoidon ryhmäterapiaistuntoja. Olen kerännyt koko aineistosta kaikki kertovissa jaksoissa esiintyvät kielto- ja kieltomuotoiset imperfektit; kaikkiaan tapauksia on yhteensä 413. Taulukosta 1 löytyvät vertailua varten tilanteittain jaoteltuina myös muiden persoonien³ kielto- ja kieltomuotoiset kommunikaatioverbi- ja kieltomuotoiset imperfektit. Taulukossa 2 on esitelty 1. persoonan kommunikaatio- ja muut verbit *sit(te(n))*-partikkelin esiintymisen suhteen eroteltuina.

Tilannetyyppi	1. persoona	2. persoona	3. persoona	YHTEENSÄ
Arkikeskustelu	18	3	6	27
Myllyhoito	8	0	0	8
YHTEENSÄ	26	3	6	35

Taulukko 1. Kielto- ja kieltomuotoiset kommunikaatioverbit imperfektissä: kaikki persoonat tilanteittain jaoteltuina.

³ Taulukosta puuttuvat nollapersoona- ja passiivitapaukset sekä eksistentiaali- ja tulosrakenteet. Näistä olen parhaillaan tutkimassa erikseen nollapersoonatapauksia.

Kommunikaatioverbit	Sit(te(n))-partikkeli	Ei partikkelia	YHTEENSÄ
<i>sanoa</i>	5	5 (1 [<i>sanoa</i>] ääneen, 1 <i>kehdata</i> [<i>sanoa</i>], 1 <i>huomata</i> [<i>sanoa</i>])	10
<i>puhua</i>	1	5	6
<i>kysyä</i>	2	1 (<i>kysellä</i>)	3
<i>kommentoida</i>	1	0	1
<i>väittää vastaan</i>	1	0	1
<i>kieltäytyä</i>	1	0	1
<i>viitsiä</i> [<i>selittää</i>] verbi ollut esillä aiemmin; tässä infinitiivi vain implikoitu	1	0	1
<i>kertoa</i>	0	1	1
<i>huomauttaa</i>	0	1	1
<i>käyttää</i> [<i>puheenvuoro</i>] »en käyttäny [<i>puheenvuoroa</i>]»	0	1	1
YHTEENSÄ	12 (11 arkikeskustelussa)	14 (7 arkikeskustelussa)	26
Muut verbit	16	176	192
YHTEENSÄ	28	190	218

Taulukko 2. Kielto- ja kieltomuotoiset kommunikaatio- ja muut verbit kertovissa jaksoissa: yksikön 1. persoonan imperfekti.

Taulukosta 2 nähdään, että yksikön 1. persoonan kommunikaatioverbiesiintymiä on aineistossa kaikkiaan 26, mikä kattaa runsaat 12 % kaikista 1. persoonan kieltomuotoisista imperfektimuotoisista verbiesiintymistä (218). Luku on lähes sama kuin Joanne Scheibmanin englanninkielistä keskusteluista laskema imperfektissä olevien yksikön 1. persoonan kommunikaatioverbien (*verbal*) osuus kaikista verbeistä, 13,09 % (2002: 65). Scheibman ei erottele myöntö- ja kieltomuotoja eikä tarkastele keskusteluista vain kertomuksia tai kertovia jaksoja; kuitenkin imperfektit kertomisen perusaikamuotona usein osuvat tällaisiin kertoviin jaksoihin joka tapauksessa.

Määrä voi tuntua lukuna (26/218) pieneltä. Kuitenkin 12 % tarkoittaa, että useampi kuin joka kymmenes omaa toimintaa kuvaava verbi on jokin kommunikaatioverbi. Se on

varsin paljon, kun ajatellaan, mistä kaikesta ihmisen on mahdollista kertoa. Kertominen vuorovaikutustilanteista ja etenkin omasta osuudesta niissä vaikuttaakin olevan ihmisille tärkeää. Esiintymämäärin vaikuttaa luonnollisesti myös aineiston laatu. Kokemukseni on, että kertomukset, joissa kuvataan jotakin kommunikaatiotilannetta, ovat vielä huomattavasti aineiston antamaa kuvaa yleisempiä. Hyvin tavallisia ne ovat esimerkiksi puolisoiden tai ystävien jokapäiväisissä keskusteluissa, joissa käydään läpi päivän myrskyjä ja tyveniä ja neuvotellaan yhteisistä moraalikäsitksistä: millainen kukin henkilö on ja miten hän toimii. Tämäntyyppisiä keskusteluja on käsilläni olleessa aineistossa melko vähän.

Kun huomio kiinnitetään *sit(te(n))*-partikkeliin, esiin nousee erityisen kiinnostavia seikkoja. Taulukosta 2 nähdään, että lähes puoleen (12/26) kommunikaatioverbitapauksista sisältyy partikkeli *sit(te(n))* ja että lähes kaikki (11/12) näistä esiintyvät arkikeskustelussa. Pyrin aineiston analyysillä seuraavaksi esittämään, mistä näissä luvuissa on kysymys. Tarkastelen ensin kieltolausumia, joissa on partikkeli *sit(te(n))*, sitten partikkelittomia tapauksia. Ennen analyysiin syventymistä esittelen aiempaa tutkimusta partikkelista *sit(t(en))*.

AIEMPAA TUTKIMUSTA SIT(TE(N))-PARTIKKELIN MERKITYKSENKEHITYKSESTÄ JA TEHTÄVISTÄ KESKUSTELUSSA

Sit(te(n))-partikkeliä, sen käyttöä ja merkitystä on luonnollisesti pohdittu suhteessa temporaaliseen adverbiin *sit(te(n))*. Lauri Hakulinen esitti jo partikkeliluennoillaan (1999 [1951]: 35–36) Elias Lönnrotin (1874 ja 1880) ja Gustaf Renvallin (1826) antamien esimerkkien valossa *sittenkin*-partikkelin merkityksenkehityksen kulkeneen temporaalisesta adverbista modaaliseksi partikkeliksi, merkityksestä ’senkin jälkeen’ merkitykseksi ’kaikesta huolimatta’. *Sit(te(n))*-partikkelin kehitystä taas voisi kuvata merkityksestä ’sen jälkeen’ merkitykseksi ’niin/näin ollen’⁴. Painoton, ei-temporaalinen *sit(te(n))*-partikkeli ilmaiseekin Suomen kielen perussanakirjan mukaan päätelmää (s.v. *sitten*). Myös Isossa suomen kieliopissa (s. 794, 1524–1525) *sit(te(n))*-partikkeli on sijoitettu päätelmää merkitseväksi, evidentialiseksi sävypartikkeliksi (ks. myös Hakulinen ja Saari 1998; Sorjonen 2001: 48–49). *Sit(te(n))* kuuluu itsenäisten sävypartikkeleiden joukkoon yhdessä esimerkiksi muiden alkuperältään temporaalisten partikkeleiden *nyt*, *aina* ja *vasta* kanssa. Partikkelina *sit(te(n))* ei ole koskaan lausumanalkuinen, vaan joko verbin jälkeinen tai lausumanloppuinen. Isossa suomen kieliopissa huomautetaan, että tällöin partikkelilla ei ole temporaalista merkitystä (s. 794).

Temporaalinen merkitys on nähdäkseni kuitenkin mukana myös partikkelistuneessa käytössä. *Sit(te(n))*-partikkelin merkitykset motivoituvat sen temporaalisesta merkityk-

⁴ Vaikka uskonkin, että *sittenkin*-partikkelin kontrastiivista merkitystä ’kaikesta huolimatta’ kannattaa etenkin liitepartikkeli *-kin*, myös partikkeli *sitten* implikoi mahdollisesti kontrastia, vastahakoisuutta tai hämmästyttävää. Ainakin se imperatiivi- ja infinitiivirakenteissa näyttää merkitsevän (päätelmään perustuvaa) vastahakoisuutta tai kohtuuttomuutta (ks. Forsberg 2001; Visapää 2002; Häkkinen 2003; tarkemmin ks. alaviitettä 6).

sestä 'sen jälkeen', jossa temporaalinen ja kausaalinen merkitys ovat yhtä aikaa läsnä: 'mitä tapahtui sen jälkeen, mitä siitä seurasi'. Tällainen temporaalinen suhde edustaa aina vähintään implisiittisesti myös kausaalista suhdetta: jostain seuraa jotain (ks. Rimmon-Kenan 1983: 27; Herlin 1998: 99, 103). Aiemman ja myöhemmän suhde ja syyn ja seurauksen suhde ovat niin samankaltaisia, että merkityksenkehityksen suunta on kielissä yleisesti temporaalisesta kausaaliseen (ks. Heine ja Kuteva 2002: 291). Suomen *koska*- ja *kun*-konjunktioiden merkityksiä ja merkityksenkehitystä tutkinut Ilona Herlin esittää, että temporaalisen suhteen muuttuessa tai kehittyessä kausaaliseksi ajallisen todellisuuden tausta vaihtuu episteemiseksi todellisuudeksi, puhujan subjektiiviseksi tiedoksi maailmasta (1997: 87; 1998: 184)⁵.

Sit(te(n))-partikkelin käyttöä päätelmän merkinä on tutkittu myös keskusteluaineistoissa. Auli Hakulisen mukaan (1989: 127–128) partikkeli voi esimerkiksi kertoa keskustelijoiden yhteistyöhalukkuudesta, koska sillä keskustelijat osoittavat toisilleen, mitkä argumentit ovat päätelmiä ja mihin ne perustuvat. Esimerkkinä tästä Hakulinen tarjoaa katkelman keskustelusta, jossa ravintolassa iltaa istuvat työtoverit ovat saaneet tarjoilun ohessa erilaisia kuvitteellisia tilanteita pohdittavikseen. Miesten tehtävänä on ollut pohdita, voiko vaikeuksissa oleva, juopunut työtoveri saapua työpaikalle. Miehet osoittavat *sit(te)*-partikkelilla sekä perustavansa omat johtopäätöksensä tehtävänannossa saatuihin tietoihin (TT r. 3 ja 4) että päättelevänsä toisen olevan samaa mieltä (VN r. 13).

(1) (Hakulinen 1989: 127–128)

- 01 TT: nii, kato se o, mää meinasin just siihen tulokseen. tai et sanoo.
 02 VN: mm.
 03 TT: että, jos kerra, sillä oli **sit** jotain, semmosii >vastoinkäymisii ja sen piti ryypätä
 04 ni<, ois pysyny pois töistä **sitte**.
 05 VN: nii, nii..=
 06 TT: nii. [eikä tulla työ[maalle juopuneena ollenkaa.
 07 VN: [(ni), [joo-o.. >se on oikein<.
 08 VN: joo,
 09 PT: *m*,=
 10 VN: =samaa minäkii oon.
 11 TT: siihe mä nyt, tulin. mut [ei (mull-o),
 12 AS: [joo-o..
 13 VN: no se on just **sit**, sä oot **sit** samal, kannal ko minä.

Keskustelussa esiintyvät päätelmäprosessit ovat usein implisiittisiä ja monimutkaisia. Tutkimuksessaan *koska*-konjunktio merkityksenkehityksestä Herlin huomauttaa (1997:

⁵ Auli Hakulinen on yhdessä Mirja Saaren kanssa (1995) analysoinut partikkelistuneita *nyt* ja *nu* -partikkeleita, joiden käytöllä on semanttinen yhteys temporaaliseen adverbiin. He esittävät kuitenkin, että *nyt/nu*-partikkelilla voisi olla jokin lähtömuoto, josta sekä temporaalinen adverbi että interpersoonallinen partikkeli olisivat kehittyneet (mas. 497). Herlin on eri mieltä ja esittää (1998: 223), että samoin kuin konjunktio *kun* kausaaliset merkitykset myös diskurssipartikkelin *nyt/nu* käyttötavat ovat johdettavissa temporaalisesta adverbista. Samanlainen suhde on nähdäkseni myös temporaalisella adverbilla ja partikkelilla *sit(te(n))*. Toisaalta temporaalinen ja päättelyyn viittaava käyttö ovat usein niin lähekkäin, että on syytä ajatella käyttäjien olevan yhtäaikaista tai erottamattomia. Myös *koska*-konjunktioa tutkinut Herlin huomauttaa (1997: 74) olevan hyvin mahdollista, että partikkelin temporaalinen ja perusteleva merkitys ovat olleet yhtä aikaa käytössä.

52–54), että *sit(te(n))*-partikkelin käyttäminen on keino merkitä joitakin argumentteja päätelmän syntymisen kannalta erityisen relevanteiksi. Herlinin esittämässä katkelmassa kaksi naista pohtii, monesko raskaus kolmannella, keskustelun ulkopuolisella naisella on menossa, ja onko hän jo synnyttänyt. *Sit* (r. 4) poimii Eilan päätelmän 'se on tulossa' perusteeksi edeltä Iisan vahvistuksen sille, että kyseessä on naisen kolmas lapsi; *koska*-lau-
seessa tarjotaan toinen peruste. (Mts. 53–54.)

(2) (Herlin 1997: 53)

01 Iisa: et onks sillä sitte kolmas kerta tulossa vai onks se saanu jo sen vai mikä nyt on
03 Eila: AI ONKS SILLÄ KOLMAS?
03 Iisa: joo
04 Eila: ai no **sit** se on tulossa koska se just tuli ihan täs varmaan alle kuukaus sitte tai
05 jotain ni.
06 Iisa: joo no sit on kolmas tulossa joo

Marja-Leena Sorjonen (2001: 48–49) nostaa esille tapaukset, joissa partikkeli osoittaa kysymyksen motivoituvan edellä kerrottuun perustuvasta päätelmästä (ks. myös Halonen 2002: esim. 43–44). Esimerkissä Erja merkitsee *sitte*-partikkelilla kysymyksensä (r. 4) perustuvan Mirjan edellä esittämään kuvaukseen työtoverin hyvästelyistä.

(3) (Sorjonen 2001: 48–49)

01 Mirja: voi: hitto et se on ollu vähä tip:pa silmäs ollu joka päivä täälä ja
02 halattu on miljoona kertaa päi:[vässä ja tapute]ltu toisiamme ja
03 Erja: [joo:;,]
04 Erja: .mhh meinaaks se nyt jäähä kottii **sitte**.
05 Mirja: joo:;, \joo:;,
06 (.)
07 Mirja: ja gradua rupee sit tekee

Edeltävissä esimerkeissä esiintyvä *sitt(e(n))* merkitsee vuoron päätelmäksi edellä kerrotusta. Esimerkissä 1 päätelmän osoitetaan perustuvan tehtävänannossa saatuihin tietoihin, ja esimerkeissä 2 ja 3 keskustelukumppanin edellä kertomaan. Esimerkissä 2 Eila vielä eksplikoi päättelyprosessin *koska*-alkuisella lauseella. Näiden katkelmien valossa *sit(te(n))*-partikkelia voi nimittää evidentialiseksi. Modaalii-ilmausten typologiaa tutkineen Frank Palmerin mukaan saatavilla olevaan informaatioon pohjautuvan päättelyn merkitysajat kuuluvat evidentialeihin (1986: 51–96; myös Willett 1988: 54). *Sit(te(n))* merkitsee lausumansa päätelmäksi ja päätelmän evidenssiksi⁶ päättelyprosessin, jonka

⁶ Tämäntyyppinen evidenssiin viittaaminen näyttää kiteytyneen *sit(te(n))*-partikkelin tehtäväksi myös Forsbergin (2001) tutkimassa *äänestä siitä sitten*-tyyppisessä imperatiivirakenteessa ja Laura Visapään (2002) tutkimassa *yrittää siinä sitten*-tyyppisessä infinitiivirakenteessa. Huomioni kiinnitti Forsbergin antamien esimerkkien yhteydessä esiintyvä *kun*-alkuinen sivulause, joka perustelee puhujan esittämää ja tarjoamaa päätelmää, antaa siis evidenssiä: *Äänestä siitä sitten, kun joku sanoo että on hyvä neuvottelutulos*. Samantyyppisiä ovat myös Elina Häkkisen (2003: 40–41) tutkimat imperatiivilauseiden *sit(te(n))*-partikkelit, jotka hänen mukaansa merkitsevät vastahakoista suostumista: *No jos sä et suostu auttamaan mua ni älä sitte*. Tässä peruste — toisen kieltäytyminen — on esillä *jos*-alkuisessa sivulauseessa. Ranskan partikkelilla *donc* 'joten' näyttää imperatiivilauseissa olevan samanlaista käyttöä (ks. Vlemings 2003).

perusteet se ohjaa hakemaan edeltä; itse päättelyprosessi ei siis ole näkyvässä vaan on implisiittinen. Tässä suhteessa partikkeli eroaa esimerkiksi episteemisestä adverbialista *ilmeisesti*, joka merkitsee kyllä lausuman evidenssiin perustuvaksi päätelmäksi, muttei välttämättä osoita tuota evidenssiä. Suomen kielen episteemisiä modaali-ilmauksia tutkinut Hannele Forsberg suositteleeekin (1998: 53) termin *päätelmä* varaamista sellaisille arvioille, jotka ilmaisevat evidenssiksi nimenomaan päättelyn, päättelyprosessin.

Kun keskusteluun tuodaan kertomus, puhehetken rinnalle relevantiksi nousee kertomuksen tapahtumahetki. Tulemme näkemään, että kertomuksen sisällä kieltolausumassa esiintyvä *sit(te(n))*-partikkeli osoittaa lausumassa kuvatun toiminnan olevan seurausta päättelystä, joka on tapahtunut jo tapahtuma-, ei puhehetkellä. Kertomuksissa partikkeli *sit(te(n))* toimii siis sekä tapahtumahetken että puhehetken maailmassa; tässä mielessä se muistuttaa kertomisen keinona perfektiä (ks. Seppänen 1997: 6, 23). Kertomuksessa päättelyketju voikin olla vielä monimutkaisempi kuin vuorotellen etenevässä keskustelussa. Seuraavassa tarkastelen ensin kieltolausumia, jotka sisältävät *sit(te(n))*-partikkelin, ja sen jälkeen partikkelittomia tapauksia.

SIT(TE(N))-PARTIKKELIN SISÄLTÄVÄT KIELTOLAUSUMAT: NORMIN RIKKOJANA KERTOMUKSEN VASTAPUOLI

Kertominen on vuorovaikutusta ja kertomus aina kertojan luoma kuva tapahtumista. Sillä on jokin tehtävä itse kertomisen tai informoimisen lisäksi: se voi olla esimerkiksi keino valittaa. Kertominen on valikoivaa, ja kerrottavaksi valitaan tai konstruoidaan sellaiset elementit, jotka palvelevat kertojan meneillään olevaa toimintaa. Vuorovaikutustilannetta kuvaavissa kertomuksissa vastaanottaja voi saman (keskustelu)kulttuurin jäsenenä koko ajan arvioida kerrottua sen mukaan, miten korrektisti kukakin on kertojan mukaan toiminut.

Raportoimalla, että jätti jotain sanomatta, kertoja osoittaa, että sanominen on ollut kuvatussa tilanteessa odotuksenmukaista tai vähintään mahdollista. Tämän mahdollisuuden kertoja voi itse rakentaa kertomukseensa referoimalla kertomuksen vastapuolta: referaatti tuo ilmi sen, millainen seuraava vuoro olisi ollut kuvatussa tilanteessa odotuksenmukainen. Jos raporttia sanomatta jättämisestä edeltää keskustelukumppanin puheen referaatti, suora esitys, lausumassa on aineistossani tällöin *sit(te(n))*-partikkeli. Partikkelilla kertoja poimii tuon referaatin oman sanomattomuutensa syyksi: 'näin ollen' eli 'tilanteessa, jossa toinen sanoi näin, en sanonut jotain'. Kertomuksessa esiintyvä *sit(te(n))*-partikkeli osoittaa tapahtumahetkellä tapahtunutta päättelyä, joka on ohjannut kertojan toimintaa. Samalla se tarjoaa tämänhetkisellemme vastaanottajalle samaa päätelmää ja poimii taustakseen edellisen lausuman. Partikkeli siis kytkee lausuman, johon se sisältyy, edeltävään referaattiin ja nostaa sen sanomatta jättämisen taustaksi, sen syyksi.

Kumppanin referoitu lausuma on voinut olla sellainen (esim. kysymys), joka tekee relevantiksi vastaanottajan eli kertojan vastauksen. Toisaalta referoitu lausuma voi olla sellainen, ettei selvää odotusta vastauksesta synny. Ensimmäisessä tapauksessa referaatti muodostaa kertomuksen huipun, jälkimmäisessä sen puolestaan muodostaa sanomatta jätetyn vastauksen eksplikointi. Yhteistä molemmille kerronnan rakenteille on kieltolausuman *sit(te(n))*-partikkeli, jolla ohjataan vastaanottajaa hakemaan sanomatta jättämisen kuvauksen relevanssi edeltävästä vastapuolen puheen referaatista. Analysoin seuraavak-

si valituskertomuksia, joissa vastapuolen esittämän vuoron referaatti luo kertomuksen kärjen, sitten kertomuksia, joissa referaatti toimii kertomuksen huipun taustana.

REFERAATTI VALITUKSEN KÄRKENÄ

Referaatilla kertoja voi kuvata eriasteista sanomisen pakkoa. Jos referaatti on vierusparin etujäsen eli vaikkapa kysymys, se luo selvän odotuksen vastauksesta. Jos kertoja etujäsenen jälkeen raportoi jättäneensä sanomatta jotakin, esimerkiksi olleensa reagoimatta kysymykseen, hän osoittaa samalla rikkoneensa keskustelun normeja. Tällaisten kertomusten rakenteen voi pelkistää seuraavasti:

- 1) Vastapuolen esittämän etujäsenen referaatti, joka toimii kertomuksen huippuna:
@niin nämä kysymykset taisivat olla aika helppoja@
- 2) *Mut(ta)*-alkuinen kieltolausuma, joka sisältää *sit(te(n))*-partikkelin (raportti sanomatta jättämisestä): *mut mä en sit siihen sanonu mitää.*

Kertoja siis näyttää, että sanomatta jättäminen on ollut näkyvä ja relevantti toiminto jo kertomuksen tapahtuma-aikaan: vastapuoli on odottanut jälkijäsentä. Kieltolausumaa edeltävä *mut(ta)*-partikkeli osoittaa tätä odotuksenvastaisuutta (ks. Sorjonen 1989: 174–176). Ihmiset raportoivat harvoin omista virheistään — paitsi esimerkiksi erilaisissa tunnustuksissa, jotka on usein eksplisiittisesti nimetty tunnustuksiksi. Niinpä raportti omasta normin rikkomuksesta ohjaa vastaanottajaa hakemaan rikkomukselle syytä. Tarkastelemissani tapauksissa kertoja osoittaa *sit(te(n))*-partikkelilla tällaiseksi syyksi vastapuolen sanat: ’asioiden näin ollen, vastapuolen näin sanottua en reagointu’. Syyttäminen jää implisiittiseksi, ja vastaanottajalle tarjotaan vain ainekset tehdä kertojan kanssa samanlainen tulkinta reagoimatta jättämisen oikeutuksesta. Vastapuolen referaatti luo kertomuksen huipun. Tällaiset kertomukset toimivat valituksina. Implisiittisyys on yksi yleensäkin affektisiin toimintoihin mutta etenkin valittamiseen vahvasti liittyvä keino. Valittajan on tärkeää tarjota vastaanottajalle näennäisesti objektiiviset ainekset tehdä samanlaisia päätelmiä tilanteesta. Valitukselle haetaan oikeutusta yleisistä kulttuurisista normeista; jos vastaanottaja ymmärtää kertojaa, hän tulkitsee tämän toimineen kuvatussa tilanteessa normaalisti ja odotuksenmukaisesti vaikkakin keskustelun normeja vastaan.

Ensimmäisessä katkelmassa Leena (L) soittaa miehelleen Jarille (J) ja kertoo loppuentissä saamastaan hyvästä arvosanasta (3–13). Hän kuitenkin myös valittaa tentaattorin käytöksestä (r. 9 alkaen): tämä piti kysymyksiään helppoina — Leena sen sijaan huonoina (ks. r. 11–12) — ja halusi antaa Leenalle miinuksen muuten täydelliseen arvosanaan. Leena esittää tentaattorin esittämän kysymyksen (r. 14–15) ja raportoi sitten oman toimintansa kieltolauseella: *mut mä en sit siihen sanonu mitään* (r. 18). Olen kursivoinut esimerkkikatkelmiin kieltolausumia edeltävät suorat esitykset.

(4) Loppuentti (S-puhelut)

- 01 J: ook sä ny (pö-) hīrmu onnelline.=
 02 L: .mh oo:n. on mä oikeen tyytyväinen.=itse asias mä oon sitä mieltä että mulle
 03 kuuluuki se, .hhhhh [mutta eh̄h̄ heh heh]
 04 J: [eh̄h̄ heh heh mhm heh] heh

▷

- 05 L: .hhh /joo jo[o.
 06 J: [\$vaatimaton luo:nne\$.
 07 L: \$nii:\$.
 08 J: \$se kaunistaa\$.
 09 L: \$nii. .h[h no m]ä oon sitä mieltä että mulle kuuluki\$ se mutta sitte täs
 10 J: [\$nii:\$.]
 11 L: on kyl se että ne kysymyksethän ei ollu mun mielest mitenkää hirveen
 12 hyviä.
 13 J: [**mm,**]
 14 L: [.hh >ja sit Pekka]nen kysy multa että .nhhh että että< (0.5) 1) <@niin. nämä
 15 (.) *kysymykset taisivat olla,h aika helppoja.* @>
 16 (.)
 17 J: [**#mm:##*]
 18 L: [2] **mut mä en sit] siihen sanonu mitää** ja sit [vähä] (.)mä valitin siitä
 19 J: [**eh heh**]
 20 L: mitä oli: #e# kysyttiin siit Raijan kirjasta sitä Ra:nskaa ja Saksaa .hh että mä olin
 21 odottanu että tulis jotai laajempii kysymyksiä ei ois jonkinnäköinen synteesi

Kertomuksessaan Leena asettaa luonnehtivilla predikaatiivilauseilla vastakkain kaksi näkemystä kysymyksistä: omansa (r. 11–12) ja tentaattorin (r. 14–15). On eri asia vastata lähes täydellisesti kysymyksiin, jotka eivät ole hyviä, kuin kysymyksiin, jotka ovat helpoja. Tentaattoria referoidessaan Leena muuntaa äänenlaatunsa lähinnä näsaviisaaksi tai pikkutarkaksi ja esittää tentaattorin näin epäilevänä ja siten epämiellyttävänä ja ehkä typeränäkin.

Vastaanottaja ei kuitenkaan heti osoita tulkintaansa esitetystä referaatista, vaan vuoroa seuraa tauko (r. 16). Tauon jälkeen kertoja ja vastaanottaja aloittavat yhtä aikaa. Hyvin hiljaisella *mm*-partikkelilla Jari osoittaa olevansa kuulolla (r. 17), Leena taas tuottaa kuvauksen omasta tapahtuma-aikaisesta reaktiostaan olla vastaamatta (r. 18). Kieltolausuman *sit* ohjaa vastaanottajaa hakemaan perusteet vastaamattomuuteen edeltä, tentaattorin kysymyksestä; näin kertoja uudelleen implisiittisesti osoittaa kysymyksen niin epäoikeudenmukaiseksi, ettei hän vaivautunut edes vastaamaan siihen⁷. Kertomuksen juonilinja etenee samalla, mutta partikkeli *sit* yhdessä kiellon kanssa myös evaluoi kerrottua: asioiden näin ollen oli turha vastata. Tämän jälkeen myös Jari osoittaa ymmärrystään hiljaa naurahtamalla (r. 19). Vasta kieltolausuman jälkeen hän osoittaa ymmärtävänsä tentaattorin toiminnan omituisuuden. Jari on ehkä odottanut referoidun kysymyksen *nämä taisivat olla aika helppoja* projisoimaa vastausta; vastauksen sijaan vaimo onkin reagoinut vaikenemalla.

Toinen tapaus (5) on nuorten naisten puhelusta. Anni (A) on soittanut Ellille (E) kertoakseen, miten heidän yhteinen tuttunsa, Jenni, oli kertonut Annille tapailevansa Ellin

⁷ Sanajärjestys, adverbiaalinen *siihen* esittäminen ennen pääverbiä (*mä en siihen sanonu mitään*), implikoi, ettei kertoja ollut kokonaan puhumatta vaan vain vastaamatta esitettyyn kysymykseen. Vastaamattomuuskin on keino merkitä kysymys arveluttavaksi, mutta etenkin täydellinen hiljaisuus, puhumattomuus, on tavallinen protestoinnin tai loukkaantumisen osoittamisen keino. Olen kerännyt esimerkkikokoelmaa puhumattomuuden raportoinneista, ja ne vaikuttavat poikkeuksetta toimivan todistuksena loukkaantumisesta tai kertojan moraalaisesta ylemmyydestä. Puhumisesta vetäytyminen on myös regressiivinen riitelyn keino; henkilö ikään kuin vetäytyy symboliselta kielen tasolta takaisin lapsen semioottiselle vuorovaikutuksen tasolle (ks. Kristeva 1993: 116–120).

ystävää, Samia. Anni on heti kertomuksen alussa korostanut, että tällaista hän ei haluaisi joutua kertomaan kenellekään. Tähän haluttomuuteen hän palaa katkelman alussa (r. 1–3). Elli on kiinnostunut siitä, mitä Jenni ja Sami ovat hänestä puhuneet, ja Anni referoi Jennin kertomaa, lopuksi esittämällä ääntään muuttaen tämän utelua (ks. *on ymmärtänyt, ilmeisesti* r. 15–18). Jennin referoitu vuoro on toiminut tapahtumahetkellä etujäsenenä: siinä kerrotaan asiasta, joka kuuluu vastaanottajan, ei kertojan tiedon piiriin. Tällaisia vuoroja Labov ja Fanshel (1977: 100) kuvaavat termillä *väite B-tapahtumasta*, jossa B-tapahtuma viittaa tilanteeseen, jossa vastaanottaja tuntee puheena olevan asian puhujaa paremmin. Elli hämmästelee kuulemaansa (r. 19⁸), ja Anni kieltääkin kommentoineensa Jennin utelua (r. 20).

(5) Ongelma (SKL, sg 111)

- 01 A: mie mietin >tos just< uskallanks mie sülle soittaa mie
02 e ikinä o kenellekää ihmiselle halunnu sanoo
03 tällasta [ja
04 E: [.hh hoh hoh hoh .hh (.) hoh .hhh
05 (0.8)
06 A: se o jotain niin .mth
07 (1.0)
08 E: joo:. en en oo kauheen silleen pettyny. he heh heh heh he toi
09 Jen[nin reaktio oli kyl?] .hh /ei ku toi Jennin reaktio oli kyl aika
10 A: [ihanks oikeesti.]
11 E: jees. (yskii) köh [köh] vö:u. #mitä.# ne o sit ilmeisesti puhunu
12 A: [mhh.]
13 E: must jotai.
14 (0.8)
15 A: #no:# >Jenni vaa sano et< @hän on ymmärtäny näin että ilmeisesti
16 Ellillä ja Samilla oli vähä:#n#@ .hh eiku miten se oli 1) @hiukan
17 lämpimämmät välit kuin mitä normaalisti niiku työntekijällä ja
18 opiskelijalla on#@ [((niiskäisee:).nss]
19 E: [/mitä:h.]
20 A: 2) mut mie en sit kommentoinu siihe mitenkää. mth
21 E: \$mistä Jenni sit tuntee se.\$
22 (0.8)
23 A: en minä tiedä.

Katkelmassa vastaanottaja tulkitsee referaatin rivin 19 /mitä:h-vuorollaan valituksen kärjeksi ja osoittaa kertomuksen todellakin olleen kertomisen arvoinen. Annin esitys Jennin puheesta näyttää Ellille draaman keinoin, millainen tilanne on ollut — tai tarkemmin, millaiseksi Anni sen kuvaa. Annin animaatio (osoitettu @-merkein) on äänensävyiltään vihjaileva ja uteleva, ja lisäksi vuoron sisältö puuttuu Ellin henkilökohtaisiin asioihin. Ellin hämmästyksen (r. 19) kohdistuu Jennin käytökseen, mutta koska Anni referoi Jennin sanat itselleen esitettyinä uteluna, Annin ja Ellin ystävyyden kannalta on olennaista, ettei Anni

⁸ Markku Haakana (tekeillä) tutkii *mitä-*, *tä(h)-* ja *hä(h)-* ilmauksia. Nämä ovat korjausaloitteita, jotka eivät erottele kuulemis- ja ymmärtämisiongelmiä. Kuulemisen, uskomisen ja ymmärtämisen ongelmien yhteys onkin kiteytynyt sanontoihin: uskomaton voi olla »ennenkuulumaton», samoin jonkun on vaikea »uskoa korviaan» ja niin edelleen.

ole vastannut ja lähtenyt puimaan Ellin asioita Jennin kanssa. Kommentoinnin kieltäminen on havaintojeni mukaan tärkeää naisten keskinäisen solidaarisuuden osoittamiseksi ja säilyttämiseksi. *Sit*-partikkeli poimii kommentoimattomuuden perusteeksi nimenomaan Jennin referoidun puheen ja sen ilmeisen utelevan sävyn, siis Jennin käyttäytymisen. Ilman partikkelia syy–seuraus-suhde jäisi osoittamatta — lausuma vain kuljettaisi juonta eteenpäin — eikä Elli voisi olettaa, että Anni vastakin reagoi heidän keskinäistä solidaarisuuttaan uhkaaviin tapahtumiin samalla tavalla lojaalisti. Partikkelilla Anni pystyy osoittamaan sosiaalisen lukutaitonsa.

Molemmissa katkelmissa 4 ja 5 on meneillään kertomus, jossa kertoja referoi valituksen kohteena olevaa henkilöä ja kertoo itse kieltäytyneensä reagoimasta referoituun vuoroon. Kieltolausuman *sit(te(n))*-partikkeli ohjaa vastaanottajaa poimimaan lausuman taustaksi juuri edeltävän referoinnin: 'asioiden näin ollen en reagoinut'. Referaatti muodostaa kertomukseen kärjen, joka tarjotaan kertomuksen vastaanottajan analysoitavaksi niin, ettei kertoja eksplikoi omaa arviotaan. Kieltolausumassakin kertomuksen juonilinja jatkuu: kertoja kuvaa toimintaansa, reagoimattomuuttaan. Samalla hän kuitenkin myös asettuu implisiittisesti arvioimaan kertomaansa. Vastaanottajan tehtäväksi jää löytää tulkinta, jonka kertoja on tapahtumahetkellä tehnyt, ja ymmärtää kertojan toiminta siinä valossa. Valituksen kohteena olevan henkilön puheen dramatisointi ja oman toiminnan kuvaaminen sen seuraukseksi rakentaa kertojan ja kertomuksen vastaanottajan maailmaa samanlaisiksi: osoittamalla, ettei hänen tarvitse tarkentaa tai eksplisiittisesti arvioida tapahtumia, kertoja ilmaisee luottavansa vastaanottajan kykyyn tehdä kerrotusta kanssaan samanlainen päätelmä.

Tällaisen tulkinnan vapauden illuusion luominen on tyypillistä nimenomaan valituskertomuksissa (referoinneista valituksissa ks. esim. Kajanne 1996 ja Haakana 2005). Tulkinnan vapauteen luottaminen puolestaan vaatii yhteistä käsitystä oikeasta ja väärästä, samanlaista moraalikoodia. Molemmissa katkelmissa vastaanottaja reagoi kertomukseen jo referoinnin jälkeen. Ensimmäisessä (4) reaktio on vaisu (r. 17: hyvin hiljainen *mm*). Onkin mahdollista, että vastaanottaja ei vielä tässä vaiheessa ole varma, millaista vastausta kertoja referointiin odottaa, huvittunutta vai närkästyntä. Jatko (r. 19) osoittaa, että vastaanottaja päätyy nauruun, ei päivittelyyn. Esimerkissä 5 vastaanottaja taas osoittaa selvästi, että tulkitsee referoinnin moitteeksi, juoruksi Jennistä.

Esimerkkien kieltolausumat ovat rakenteeltaan hyvin samanlaisia, mutta niissä on myös eroja. Mitä niissä kielletään? Esimerkissä 4 (*mut mä en sit siihen sanonu mitää*) kieltoverbiä ja *sit(te(n))*-partikkelia seuraa adverbiaali *siihen*, joka rajoittaa kiellon alaa: kertoja saattoi sanoa jotakin, muttei *siihen* eli kysymykseen. Esimerkissä 5 (*mut mie en sit kommentoinu siihe mitenkää*) kieltoverbiä ja partikkelia seuraa pääverbi *kommentoinu*, joka jälleen rajaa kieltoa, nyt sisällöllisesti: kertoja on voinut sanoa jotakin, muttei ole varsinaisesti kommentoinut edeltävää vuoroa eli hylännyt tai vahvistanut siinä esitettyjä oletuksia. Tärkeä yhtäläisyys lausumille on niiden *mut*-alkuisuus, jolla kertoja merkitsee lausuman kuvaaman toiminnan odotuksenvastaiseksi, poikkeamaksi meneillään olevasta toiminnasta (ks. Sorjonen 1989: 174–176).

Kertojan luomasta näkökulmasta molemmat kertomuksen osapuolet rikkoivat yhteisiä normeja: kysyjä esitti jotakin normia rikkovan kysymyksen, jonka vastaanottaja osoitti epäspöiväksi jättämällä vastaamatta. Kertomuksen vastaanottajan tehtäväksi jää arvioida, kumpi rikkomus on moraalisesti arveluttavampi. Reagoimattomuus, keskustelun normien rikkominen, on merkittävä mielenosoittamisen keino. Siitä raportoiminen taas voi

olla keino osoittaa sitä edeltävä toiminta norminvastaiseksi, valittaa siitä ja kritisoida sitä. Kertoja konstruoi sanomattomuudelleen taustaksi vastapuolen kysymyksen: myös vastapuolen toiminnan implikoidaan rikkoneen jotakin normia. Vastapuolen normia rikkova käytös oikeuttaa kertojan käytöksen. Samalla kertoja luo tuon normin. Katkelmassa 4 opiskelijan kykyjen aliarvioiminen ja katkelmassa 5 ystävän asioiden urkkiminen osoitetaan niin vahvasti normeja rikkoviksi, ettei niihin tarvitse reagoida. Kertomalla kieltäytyneensä vastaamasta kysymykseen kertoja pystyy osoittamaan oman arvontuntonsa, lojaaliutensa ja ymmärryksensä välttää vastapuolen sanojen tarjoama haaste, mahdollinen konflikti. Tärkeä on koko ajan muistaa, ettei kertomus ole tosi kuvaus tapahtumista vaan kertojan rakennelma, jolla hän aina informoinnin lisäksi myös rakentaa omakuvaansa.

REFERAATTI TAUSTANA KERTOMUKSEN KÄRJELLE

Edellä käsitellyissä tapauksissa referoitu vuoro oli vierusparin etujäsen ja kertojan reagoimatta jättäminen siihen on ollut näkyvää ja relevanttia jo tapahtumahetken osallistujille. Kertoja voi vierusparin etujäsenen (esim. kysymyksen) sijasta referoida myös jotakin muuta kielellistä toimintaa, esimerkiksi kommenttia tai vastausta. Tällöin kertoja osoittaa, että tapahtuma-aikana kertojan sanomiselle ei ollut luotu odotusta. Sanomatta jättäminen ei näin ollen ole ollut näkyvää kuvatussa tilanteessa, eikä kertomuksen vastapuoli ole välttämättä ollut edes tietoinen, että jotakin mielessä ollutta⁹ on ehkä jätetty sanomatta. Tätä kuvaa osaltaan se, että näissä sekvensseissä kieltolausuman alussa ei ole mitään kontrastoivaa elementtiä toisin kuin edellisen jakson tapauksissa, joissa kieltolausuma alkoi *mut(ta)*-partikkelilla. Näissäkin tapauksissa kieltolausumaan sisältyi aineistosani *sit(te(n))*-partikkeli, joka osoittaa sanomatta jättämisen perusteeksi kertomuksen vastapuolen sanat ja siten implikoi, että edellisessä vuorossa on jo rikottu jotakin normia tai tapaa.

Tällaisia kertomuksia kertojat näyttävät käyttävän osoittamaan sopivan sanomisen paikan nimenomaan kertomisen hetkellä. Keinoa käytetään esimerkiksi huumorin luomiseen tai mielipiteen esittämiseen. Näissä tapauksissa sanomatta jättämisen kuvaus eroaa edeltävistä siinä, että nyt kertoja eksplikoi, mitä hän jätti sanomatta. Tämä eksplikaatio muodostaa kertomuksen huipun, jonka tulkinnalle vastapuolen referaatti tarjoaa taustan. Tapaukset voi pelkistää seuraavasti:

- 1) Vastapuolen referaatti, joka on jokin muu vuoro kuin etujäsen: *sen näkee sun muodosta että sun selkä kipeytyy.*
- 2) *Sit(te(n))*-partikkelin sisältävä kieltolausuma (raportti sanomatta jättämisestä): *mä en sit kysyny.*
- 3) Sanomatta jätetyn referointi, joka toimii kertomuksen huippuna: *et millai.*

⁹ Mielessä ollutta, sanomatta jätettyä, myös usein referoidaan, mutta todella sanottua ja vain ajateltua on usein mahdoton erottaa — tämä voi olla kertojan tarkoituskin. Markku Haakana (2005) on tutkinut ajatusten referointia valituksissa (ajatusten referoinnista ks. myös Iso suomen kielioppi s. 1422–1425).

Tällaisessa kertomuksessa vastapuolen referointi voikin palvella kertomusta toisella tavalla kuin etujäsenen referaatit. Sen sijaan, että referaatti olisi kertomuksen kärki, se toimiikin taustana kertomuksen huipulle, joka esitetään kieltolausumassa. Vaikka kertoja osoittaa jonkun rikkoneen normia tai tapaa, kertomus ei välttämättä ole valituskertomus, vaan rikkomusta vasten kertoja voi esittää esimerkiksi mielipiteensä tai vitsin. Normin rikkomus ei olekaan näissä tapauksissa syy kertomiselle vaan pikemminkin kerronnan keino. Kertoja referoi sen, mitä olisi voinut sanoa, ja kutsuu vastaanottajan kuvittelemaan tilanteen. Sanomatta jätetyn referointi myös kertoo vastaanottajalle sen, miten kertoja on tapahtumahetkellä vastapuolen sanat ymmärtänyt.

Seuraavassa katkelmassa kertoja referoi keskustelua, jossa hän on ollut mukana mutta ainakin hetken aikaa vain sivullisena. Kieltolausumaa edeltävä suora esitys (r. 8 ja 10) on tässä jälkijäsen, vastaus referoituun kysymykseen. Keskustelussa ovat osallistujina perheen äiti (Ä), aikuinen tytär (T) ja kertojana toimiva isä (I). Isä kertoo seuraamastaan Ilman ja Railan keskustelusta, joka koski sitä, kenestä tulee uusi teatterinjohtaja. Isän raportin mukaan Ilma oli kysynyt Railalta, tietääkö tämä, kuka työhön on valittu tai valitaan. Raila ei tiedä, mutta isä kertoo tämän esittäneen työhön valittavan *jonkun elokuvamiehen* (r. 4), mikä toimii vihjeenä, joka ohjaa tyttären tekemään tulkinnan henkilöstä; tytär reagoikin vihjeeseen uutisena (*ai jaa* r. 5). Kertomuksen osanottaja Ilma tulkitsee viittauksen tarkoittavan elokuvamies *Usko Mattosta* (r. 6). Tässä kohtaa kertomusta tytär esittää negatiivisen mielipiteensä mainitusta henkilöstä (r. 7). Isä jatkaa kertomustaan, jossa Raila vahvistaa, että kyseessä oleva henkilö on yksi mahdollisuus (r. 8 ja 9). Hän esittää Railan intonaatiota: vastausosa alkaa johtolauseetta selvästi korkeammalta (osoitettu /-merkillä). Referaatin jälkeen isäkin paljastaa oman näkemyksensä raportoimalla, ettei ollut viitsinyt kommentoida henkilön sopivuutta (r. 10–13), ja referoimalla, mitä jätti sanomatta.

(6) Johtaja (SKL, sg 013 [kopio¹⁰])

- 01 I: niin, Ilma kysy Railalt jos hän tiätää.
 02 T: niin,
 03 I: ja, Raila sano et ei hän tiädä mitään. mutta hän sa(no), hänellä
 04 on semmonen tuntuma et saattais tulla, joku <elokuvamies>.
 05 T: ai jaa.
 06 I: no, toi sanos toi, ((tauko)) Ilma et Usko Mattonen vai ei.
 07 T: kunnei vaa.
 08 I: ni h[än] sano siihe että nii että, 1) /saattais olla Usko
 09 Ä: [hmh,]
 10 I: Mattonenki. 2) mää en viittiny sitte sanoa, siihe et, et mä vaa
 11 ajatteli sitä 3) että, mun mielest se ei sovi ollenkaan. teatteri,
 12 johtajaksi, eikä tommosen pitkäjän- munst tuntu et se
 13 on kauhea lyhytjänäinen.=
 14 T: =nii ja simmosen kuva saanus sen luanteest [et] se on kiivas.=
 15 I: [mm.]
 16 I: =mm, (ja) mä sano ettei se tul onnistumaan tommosessa. kauan,
 17 T: (j[aa],
 18 Ä: [jaa kyl se o varmaan noille näyttelijöilleki jännää aikaa et
 19 kuka, kuka nyt tulee sitte. niille jotka jää tänne tietenki.

¹⁰ Alkuperäinen nauha on Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen äänitearkistossa.

Tapahtumahetkellä isän vuorolle ei ollut luotu paikkaa: Ilma kysyi ja Raila vastasi. Isän ajatukset jäivät tuossa tilanteessa hänen omikseen, ja vasta kertomistilanteessa hän paljastaa ajatuksensa vaimolleen ja tyttärelleen. Tyttären esittämä mielipide (r. 7) lienee myös luomassa painetta sille, että isä paljastaa oman, vieläpä samanlaisen näkemyksensä. Tämän hän saa helposti esitettyä referoimalla, mitä oli ajatellut mutta jättänyt kuvatussa tilanteessa sanomatta. Ajattelun referointi onkin toimiva keino sekä kertoa oma mielipiteensä että osoittaa mielipiteen olleen olemassa jo kertomuksen tapahtuma-aikana eikä syntyneen vasta nykyisessä keskustelussa.

Isä osoittaa taannoisen sivustakatsojan asemansa käyttämällä modaaliverbiä *viitsiä*, joka ilmaisee, että kuvatussa tilanteessa hänellä on ollut mahdollisuus päättää, vaivautuako¹¹ sanomaan, mitä ajattelee — keskustelun kulku ei ole sitä häneltä vaatinut. Ilmaiseamalla, ettei ole sanonut puheena olleen henkilön valintaa vastustavaa näkemystään ääneen, hän käsittelee Ilmaa tai Railaa tai molempia mahdollisesti tälle henkilölle myönteisenä; sanomatta jättäminen on voinut siis olla myös keino välttää mahdollinen konflikti. *Sit* poimii Railan vuoron *saattais olla Usko Mattonenki* sanomatta jättämisen perusteeksi. Arveluksi muotoiltu vuoro voikin implikoida, että Railalla on kuin onkin tietoa tämän henkilön mahdollisuuksista tai että hän on itse tämän kannalla. Jälkimmäiseen mahdollisuuteen ohjaa liitepartikkeli *-kin*, joka mahdollistaisi luennan 'kyllä Usko Mattonen(kin) voisi olla mahdollinen'. Naisia ei kuitenkaan esitetä mitenkään vahvasti Mattoselle myönteisinä, vaan pikemminkin tämän vastustaminen on isän oman mielipiteen esittämisen kannalta olennaista; naisten keskustelu tarjoaa taustan, jota vasten hän voi esittää oman näkemyksensä.

Sanomatta jätetyn referointi voi luoda myös huumoria, toimia vitsin kärkenä. Seuraavassa esimerkissä kertomuksen sisältämä suora esitys (possessiivipronomini on suoran esityksen mukaisesti *sun*, r. 2) ei ole etujäsen, vaan kysymys–vastaus-parin kommentti. Taina referoi miehelleen hierojansa kanssa käymänsä keskustelunpätkän, jossa hieroja kysyy selän rasittumisesta ja Tainan vastattua esittää kommentin tämän muodosta (r. 3). Tämän kommentin Taina poimii kieltolausumansa *Mä en sit kysyny et millai* taustaksi ja syyksi.

(7) Kipeä selkä (oma muistiinpano)

- 01 Taina: sit se kysy multa rasittuuko mun selkä, jos mä oon pitkään pystyssä,
 02 kävelen, soppailen tai jotain. Sit ku mä sanoin, että joo, se sano, että
 03 1) *sen näkee sun muodosta että sun selkä kipeytyy.* 2) **Mä en sit kysyny**
 04 3) **et millai** ((nauraen)).

Vastaanottajan pääteltäväksi jää, miksi kertoja on kuvatussa tilanteessa jättänyt juuri tällaisen kysymyksen esittämättä. Kysymys olisi pyytänyt hierojaa kertomaan tarkemmin

¹¹ Kieltoamuotoinen *viitsiä-* ja *sanoa-*verbin tai jonkin muun kommunikaatioverbin liitto implikoi intuitioni mukaan ylemmyydentuntoista suhtautumista; vaikka jotain oli mielessä ja mahdollisuus se sanoakin, kertoja kykeni pidättäytymään sanomisesta (vrt. alaviitteeseen 7). Kiurun tutkimuksen (1977: 53) mukaan *viitsiä* onkin suomen murteissa yhdessä samantyyppisten modaaliverbien kanssa vahvasti kieltohakuinen: peräti 83 % sen esiintymistä on kielto muodossa; *iljetä-* ja *kehdata-*verbeillä luvut ovat 75 % ja 73 %.

kertojan muodosta. Kysymättä jättämisestä raporttoiminen implikoi ensinnäkin, että kertoja ei kommentista ymmärtänyt, millaisesta muodosta oli kysymys. Toiseksi se vihjaa siitä, ettei hierojan vastaus ehkä olisi ollut kertojalle edullinen — niinpä hän jätti kysymättä. Lopputuloksena on naurusta päätellen vitsi, itseironiaa, joka käyttää hyväkseen hierojan todennäköisesti viatonta mutta kryptistä huomiota. Huumori syntyy usein juuri pääteltävyydestä, ei eksplikoinnista. *Sit*-partikkeli ilmaisee jälleen, että syy sanomatta jättämiseen on edellisessä kommentissa, ja käsittelee sitä jollakin tavalla ongelmallisena. Vitsin ja itseironian mahdollisuus perustuu moniin kulttuurisiin naisen ulkonäköön liittyviin odotuksiin ja normeihin: hierojan kommentin voi lukea muodon moitteena. Katkelma on heti kuullun jälkeen tehty muistiinpano, minkä vuoksi vastaanottajan reaktio on jäänyt rekisteröimättä kiireessä saada kertova jakso talteen. Vastaanottaja kuitenkin naurahtaa kertomuksen jälkeen, mutta on saattanut myös sanoa jotakin.

Verrattuna edellisen luvun valituskertomuksiin näiden kertomusten osalta normin rikominen on liian vahva kuvaus siitä, mitä vastapuolet kertojan luomissa kertomuksissa tekevät: tapauksessa 6 kyseessä on mahdollinen erimielisyys henkilön sopivuudesta teatterinjohtajaksi, tapauksessa 7 hieroja on epätarkka niinkin arassa asiassa kuin naisen muodon kuvauksessa. Vaikka rikkeitä voi pitää vähäpätöisinä ja referoituja vuoroja enemmän lievästi ongelmallisina kuin mitään normeja rikkovina, *sit(te(n))*-partikkelilla kertojat kuitenkin käsittelevät vastapuolen sanoja ongelmallisina: referoidut sanat ovat tapahtumahetkellä olleet kertojalle yhtä aikaa syy sanoa jotakin ja peruste olla sanomatta. Vastapuolelle sanomatta jättäminen ei välttämättä ole ollut relevantti eikä edes näkyvä; tämä ei olekaan valituksen kohde vaan statisti, jonka sanoja vasten kertojan mieleen tulleita sanoja tulkitaan. Kertomus toimiikin siis ennen kaikkea taustana kertomishetken toiminnoille, esimerkiksi huumorin synnyttämiseksi tai mielipiteen esittämiseksi.

Olen tässä luvussa tarkastellut *sit(te(n))*-partikkelin sisältäviä raportteja sanomatta jättämisestä. Näillä raporteilla kertoja ohjaa vastaanottajaa tekemään kerrotusta samanlaisen päätelmän kuin hän oli itse tehnyt; kertomuksen merkitys jää päättelyn varaan implisiittiseksi. *Sit(te(n))*-partikkeli osoittaa edeltävän referaatin kertojan tekemän päätelmän perusteeksi. Koska kertoja ilmaisee, että jätti jotain tekemättä toisen kielellisen teon takia, tämän teon implikoidaan rikkoneen jotakin normia, mikä taas oikeuttaa reagoimattomuuden. Tämä implikaatio syntyy *sit(te(n))*-partikkelin alkuperäisen temporaalisen merkityksen varassa. Partikkeli asettaa kuvatut tapahtumat ajallisesti peräkkäin ja implikoi näin myös syy–seuraus-suhteen: toisen sanat ovat sekä luoneet paikan sanomiselle että antaneet syyn olla sanomatta jotain. *Sit(te(n))* tuo tässä tarkasteltuihin kielto-lausumiin valituksen ja syytöksen sävyn. Vastaanottajan tehtävä on tehdä samanlainen päätelmä kertojan luoman »autenttisen», dramatisoidun referaatin varassa. Vaikka referaatit keskustelussa ovatkin aina kertojan luomia eivätkä todellisuuden kuvia, suoralla esityksellä näyttää olevan todistusvoimaa, sanan voimaa.

PARTIKKELITTOMAT KIELTOLAUSUMAT: NORMIN RIKKOJANA KERTOJA(KIN)

Tässä luvussa tarkastelen kahta erilaista katkelmaa, joissa on raportti sanomatta jättämisestä mutta joihin ei sisälly partikkelia *sit(te(n))*. Toisin kuin aiemmin käsitellyissä esi-

merkeissä näissä tapauksissa kertoja ei dramatisoi kertomusta vastapuolen suoralla esityksellä, vaan joko kuvaa vuorovaikutustilannetta tai referoi vastapuolta epäsuoran ja suoran esityksen välimuodolla, jonka deiktinen keskus on pääasiassa kertomishetkessä — tapahtumahetken asetelmaa ei siis tarjoilla näyteltynä vastaanottajan tulkittavaksi, vaan kertoja kuvaa sitä.

Nyt käsiteltävät kertomukset eroavat *sit(te(n))*-partikkelin sisältävistä tapauksista myös siten, että niissä kertoja itse on rikkonut jotakin normia ja joutuu sen vuoksi hankalaan tilanteeseen; molemmissa tässä luvussa esiteltävissä tapauksissa kyse on siitä, että kertoja on unohtanut jotakin sosiaalisesti tärkeää, joko vastapuolen merkkipäivät (8) tai vastapuolen kokonaan (9). Kerronnasta puuttuu vastapuolen syyttämisen implikaatio *sit(te(n))*-partikkelin myötä. Tapaukset ovat karkeasti kuvattuna seuraavanlaisia.

- 1) Kuvaus vuorovaikutuksesta tai epäsuoran ja suoran esityksen välimuoto: *Kyllä häntä hän niin ilahtu ja yllätty ku Meriki muisti hänen syntymäpäivänsä mut ei se sitte ollukkaa muistanu, et kyllä hän nytte o vähän pettynyt ku ei se ollu muistanu.*
- 2) *Ja/et(tä) + kieltolausuma (raportti sanomatta jättämisestä): ja mä en kehdannu sano.*
- 3) Sanomatta jätetyn referointi: *että ((naurua)) samanen aviomies se se kyllä muistutti itse asiassa myös minua.*

Ensimmäisessä tapauksessa (8) Veera (V) kertoo puhelimesta soittajalle, Sonjalle (S), olleensa edellisenä päivänä Hannan syntymäpäivillä. Käy ilmi, ettei hän ollut itse muistanut päiviä, vaan Hannan mies Sami, joka ei itse päässyt paikalle, soitti hänelle ja pyysi muistamaan Hannaa (r. 1–2). Myöhemmin käy ilmi, että aviomies oli muistuttanut myös muita vieraita. Hanna oli ilahtunut erityisesti yhden vieraan, Merin, muistettua hänen merkkipäivänsä, mutta illan aikana hänelle oli pettymyksekseen selvinnyt, ettei tämä olisi ilman Samin muistutusta sitä muistanut (r. 15–17). Kertoja referoi Hannan puhetta pettymyksestä (r. 14–16). Referaatissa on suoran esityksen piirteitä, esimerkiksi *kyllä*-partikkelit (r. 15 ja 16), partikkeli *nytte* (r. 16) ja *olla*-verbin preesensmuoto (r. 16). Toisaalta kertoja viittaa Hannaan koko ajan pronominilla *hän*, joka on epäsuorassa referaatissa *minä*-pronominin vastine (ks. esim. Saukkonen 1967: 287; Ylikahri 1996), eikä muuta ääntään millään tavalla — kertoja ei esitä Hannaa.

(8) Synttärarit (S-puhelut)

01	V:	emmä muistan koko syntymäpäivää,=Sami soitti
02		aamulla ja mt.hh pyysi mua onnittelemaa ja,
03		(0.4)
04	S:	[ai Sami soitti.]
05	V:	[puo- puolestaa] Hannaa ja,
06	S:	mh
07	V:	.hh sit tota, sit mä soitin Hannalle ja noin hyvää syntymäpäivää ja sit
08		mä lupasin mennä käymää siel ja sit se sano et Meri ja Jarmo tulee ehkä
09		kanssa ja mt .hhhja tota et Me- et Meriki soitti kans aamulla ja muisti
10		että on syntymäpäivä no sit ne tuli ja ne toi kans Samilt kukkii ja .hh sit Meri
11		paljasti et ei hän ois muistanu mitää mut ku Sami soitti \$ja sano(h)heeh

▷

12 .hhh sit 1) Hanna oli kyl< .hhh sit ku ne Meri ja Jarmo niil oli aika kiire ja ne
 13 lähti sit aika pian siit pois, sit ku ne oli jo lähteny ni Hanna v- pariin kertaan
 14 sano sillee et no kyllä häntä hän niin ilahtu ja yllätty ku Meriki muisti
 15 hänen syntymäpäivänsä mut ei se sitte ollukkaa muistanu, et kyllä hän nytte o
 16 #vähän pettynyt ku ei se ollu muistanu# 2) ja .hh \$MÄ EN KEHDANNU
 17 [s(h)anoo 3) että e- hh .eeh hh .eeh heh h h samane(h)n heh .eeh
 18 S: [IHIIHhihihi ihhih hih hih
 19 V: av(h)iomies se se kyllä muistutti itse asi(h)assa myös minua(h) et(h)
 20 em mä olis- .hhh kylä mä tiedän et se on viestoist joulukuuta mut em- ei mulle
 21 niinku yhtään ol#lu tullu mieleenkään silloin sunnuntaiaamuna

Referoimalla Hannaa Veera implikoi tilanteen nolouden itselleen; hän on kuunnellut Hannan pettymystä ja tiennyt samaan aikaan olevansa itse samanlaisen pettymyksen potentiaalinen aiheuttaja. Hannan ilmaisema pettymys on luonut Veeralle mahdollisuuden ja paikan paljastaa oma muistamattomuutensa ja näin myös puolustaa muistamattomaksi osoittautunutta Meriä asettumalla tämän kanssa vertaiseksi. Raportoimalla sanomatta jättämisestään hän osoittaa ymmärtäneensä paljastuksen muistamattomuudestaan tulleen relevantiksi silloin, kun jotakuta toista syytettiin samasta asiasta. Kertomatta jättäminen sotii myös rehellisyyden normia vastaan. Veera sekä puolustaa itseään että osoittaa suojelleensa Hannaa kehystämällä sanomatta jättämisen raporttinsa länsimurteisella *kehdata*-verbillä häveliääksi toiminnaksi: turha paljastus olisi lisännyt Hannan pettymystä. Vastaanottaja osoittaa tunnistavansa tilanteen nolouden mutta myös huvittavuuden alkamalla nauraa (r. 19) jo päällekkäin *sanoa*-verbin kanssa.

Tässä raportti alkaa konjunktiolla *ja* (r. 16), joka kertomuksissa rinnastaa tapahtumat tai järjestää ne ajallisesti eksplikoimatta niiden välisten suhteiden luonnetta. Temporaalisen peräkkäisyyden osoittaminen voi kuitenkin myös luoda kausaalisen kytköksen. (Ks. Kalliokoski 1989: 181–182.) Katkelmassa *ja* jatkaa kertomuksen juonilinjaa — aloittaa lausuman, joka kertoo, mitä tapahtui seuraavaksi — mutta sen voi ajatella merkityksellään ’toisen mainitun lisäksi’ lisäävän jotakin kertomuksen huippukohtaan: ’vielä sen lisäksi, että Hanna purki pettymystään, en edes kehdannut paljastaa omaa syyllisyyttäni’ tai päinvastoin ’Hannan purkauksen huomioon ottaen en kehdannut paljastaa omaa syyllisyyttäni’.

Myös esimerkissä 9 kertoja on ollut vaarassa jäädä kiinni siitä, ettei hän muistanut työtoveriaan, ja jättänyt siitä syystä sanomatta jotain. Tässä tapauksessa kieltolausuma toimii tarkentavana parenteesina ja tunteen kuvauksen parafrasina. Katariina (K) on puhelimesta kertomassa ystävälleen Heidille (H) joulutyöstään kaupassa. Hän on kertonut aiemmin, ettei kaupassa ollut ketään hänelle edellisvuodesta tuttua ihmistä. Katkelman alussa hän kuitenkin kertoo yhden tytön muistaneen hänet, mikä yhdessä sen kanssa, että hän oli jo kertonut Heidille, ettei tuntenut kaupasta ketään, implikoi, ettei hän itse ollut muistanut tyttöä. Paljastuminen voisi olla noloa. Tämän jälkeen hän kertoo, ettei *edes* halunnut tietää, mitä tyttö hänestä muisti (r. 2), ja tuo näin kertomukseen toisenkin aspektin. Kertomalla haluttomuudestaan hän mahdollisesti vihjaa johonkin ongelmaan. Hän on aloittamassa jo jotakin uutta *mutta*-partikkelilla (r. 3) mutta alkaakin nauraa ja tarkentaa parenteettisella kieltolausumalla (r. 3–4) kuvausta haluttomuudestaan; kieltolausuma on *et*-konjunktiolla merkitty edeltävän kuvauksen parafrasiksi (vrt. Raussi 1992: 33).

(9) Joulutervehdykset (SKL, sg 101)

- 01 K: yks tyttö siel tosin oli joka muisti mut viime vuodesta ja
 02 mä en edes halunnu tietää mitä se muisti mun viimevuodesta
 03 mutta he he he he he .hh **\$et mä en niinku siin tarkemmin kyselly et**
 04 **miten niin mun naama oli niin hyvässä muistissa** mutta, .hh ite
 05 mä en ainakaan oll(h)u ik(h)inä nähny sitä muth\$ heh hi hi \$et se
 06 oli ihan hyvä lähtökohta sille keskustelulle\$. .hh
 07 H: mut jos se oli tota noin noin (.) värjänny hiukset

Vihjaava kuvaus kiusallisesta tilanteesta voi toimia vastaanottajan kiinnostuksen kalaste-luna, mutta tämä ei reagoi. Tarkentavalla parenteesillaan, sanomatta jättämisen raporttila-an, kertoja pysyy muistamattomuuden teemassa — mahdollisesti siksi, ettei vastaan-ottaja reagoi edellisiin kuvauksiin tai kertojan nauruunkaan. Hän pystyy palaamaan sekä haluttomuuteensa muistaa että tytön käyttämiin sanoihin, jotka tulevat välillisesti esille hänen esittämättä jättämänsä kysymyksen muotoilussa (r. 4). Muotoilu *miten niin mun naama on niin hyvässä muistissa* implikoi, että muistamisen ilmaisutapaan tai sen mie-leen tuomaan tapahtumaan liittyy mahdollisesti jotakin epämiellyttävää.

Kertomuksen jatkosta käy ilmi, että kertomuksen tarkoitus oli kuvata sitä, miten Ka-tariina on mieleenpainuva henkilö, joka ei ehkä itse muista kaikkia, mutta joka kyllä muistetaan. Kritisoimalla näennäisesti itseään siitä, ettei muista jotakuta joka muistaa hänet, kertojalla onkin mahdollisuus samalla kuvata itseään kulttuurissamme yleensä myönteis-esti arvotetuksi mieleenpainuvaksi henkilöksi. Vastaanottaja keskittyy kommentissaan etsimään syytä juuri sille, miksei kertoja muista tyttöä, ja hakee kertojalta myös vahvis-tusta tälle (esim. *jos se tota noin noin oli värjännyt hiukset* r. 7), kun taas kertojan fokuk- sessa on, miksi tyttö muisti hänet.

Katkelmassa puhuja kertoo muistamisepisodista ilman suoraa esitystä. Hän voisi myös referoida tyttöä, mutta tällä tavalla hän nostaisi tämän toiminnan etualalle ja käsiteltäväk- si kertomuksessa (vrt. vaikkapa esimerkkiin 5). Näin hän rakentaa kertomuksen ennem- minkin todistukseksi omasta mieleenpainuvuudestaan eikä niinkään valitukseksi työstä. Tyttö muistamisineen on todistajan roolissa. Kun kertomus ei kuitenkaan herätä vastaan-ottajaa reagoimaan, kertoja tarkentaa ja elävöittää haluttomuuden tunteen kuvaustaan eksplikoimalla sanomatta jättämänsä kysymyksen. Sanomatta jätetyn eksplikointi tuo kertomukseen myös valituksen aineksia: tässä vaiheessa kertoja tuo esille vastapuolen käyttämät vihjailevat sanat. Kiinnostavia tässä katkelmassa ovat myös kieltolausuman partikkelit *niinku* ja *siin*, joka ovat tekemässä samantyyppistä vastaanottajan päättelyky- kyyän vetoavaa työtä kuin *sii(te(n))*-partikkeli (partikkelista *niinku* ks. Kunelius 1998: 50; partikkelista *siin* ks. alaviitettä 6).

Molemmissa tässä luvussa käsitellyissä kertomuksissa on kyse kertojan omasta so- siaalisesta rikkeestä, muistamattomuudesta: tutun syntymäpäivien unohtamisesta ja siitä, ettei muista työkaveria. Tilanteet ovat kertojan kannalta noloja. Tätä vasten on kiinnosta- vaa, että molemmissa katkelmissa kertoja kuvaa toimintaansa modaaliverbillä (*kehdata* ja *haluta*), jolla kommentoi ja selittää suhdettaan tekemisiinsä. Kertomuksia käytetään eri tavoin: ensimmäistä (8) kertomaan juuri kertojan nolosta sosiaalisesta rikkeestä, mutta

▷

toista (9) kertojan hyvästä sosiaalisesta näkyvyydestä. Tarkastelemani kieltolausumat ovat esimerkeissä myös keskenään erilaisissa asemissa: kertomuksen kärkenä ja parenteettisena lisäyksenä. Olennainen ero *sit(te(n))*-partikkelin sisältämiin tapauksiin on, että kriittikki kohdistuu kertojaan(kin) eivätkä kertomukset ole valituksia vastapuolesta. Tapahtumat kerrotaan puhehetkestä käsin, retrospektiivisesti kuvaten, kun partikkelin sisältävissä tapauksissa kertoja siirtyy tapahtumahetkeen ja vie vastaanottajan hetkeksi todistamaan näennäisen objektiivisesti kuvattuja tapahtumia.

VASTEN ODOTUSTA JA MAHDOLLISUUTTA: SANOMATTA JÄTTÄMISEN PERUSTEET JA NORMIEN YHTEISYYS

Olen käsitellyt tässä artikkelissa yhtä kieltomuotoista rakennetta keskustelun kertomuksissa ja kertovissa jaksoissa: yksikön 1. persoonan imperfektissä olevia raporteja sanomatta jättämisestä. Olen tarkastellut tätä lausumatyyppiä kertomussekvenssissä erityisesti sen suhteen, edeltääkö lausumaa suora esitys ja sisältääkö lausuma partikkelin *sit(te(n))* vai ei. Partikkelin sisältävät ja partikkelittomat kieltolausumat esiintyvät erilaisissa sekventiaalisissa asemissa, ja myös niiden tehtävä kertomuksen kannalta on erilainen. Päähuomioni on ollut partikkelin sisältävissä kieltolausumissa, joiden erityisyyttä olen pyrkinyt valottamaan myös kahden partikkelittoman tapauksen käsittelyllä.

Tarkastelin ensimmäiseksi tapauksia, joissa kieltolausumaa edeltää kertojan vierusparin etujäseneksi muotoilema suora esitys. Etujäsen tuo kieltolausuman tulkintataustaksi sen toiminnan — esimerkiksi vastaamisen — jota se ennakoii; kieltolausuma asettuu vasten tällaista odotusta. Samansuuntaisesti toimii myös lausumia aloittava partikkeli *mut(ta)*.

Toiseksi tarkastelin tapauksia, joissa kieltolausumaa edeltävä suora esitys oli muu kuin etujäsen. Näissä tapauksissa edeltävä suora esitys ei synnytä mitään selkeää odotusta seuraavan vuoron luonteesta tai seuraavasta vuorosta ylipäätään. Kertoja aktivoi kieltolausumalla — sanomatta jätetyn referaatillaan — sen myönteisen vastineen, jolle edeltävä vuoro on luonut mahdollisen paikan. Käsittelemällä tätä mahdollisuutta kertoja vihjaa siihen, että edeltävässä vuorossa on ollut jotakin, mikä on saanut hänet jättämään jotakin sanomatta. Näin hän aktivoi jonkin säännön tai normin, jota edeltävän vuoron esittäjä on rikkonut. Kiellolla voidaan siis myös luoda normeja, ei vain reagoida niihin.

Kieltolausumat eivät tee yllä esiteltyä työtä ilman partikkelia *sit(te(n))*. Vasta partikkeli poimii edeltävän referaatin sanomatta jättämisen syyksi, sanomatta jättämiseen johdaneen päätelmän perusteluksi. Tämä funktio perustuu partikkelin temporaaliseen alkuperään: *sit(te(n))* asettaa kuvatut tapahtumat — toisen sanat ja kertojan sanomatta jättämisen — ajallisesti peräkkäin ja implikoi samalla niiden välillä kausaalisen suhteen. Vastapuolen sanat ovat luoneet paikan kertojan sanoille mutta myös tarjonneet syyn olla sanomatta jotain. Itse päätelmä jää implisiittiseksi ja vastaanottajan pääteltäväksi. *Sit(te(n))*-partikkelin sisältävää kieltolausumaa edeltää aina dramatisoitu suora esitys. Partikkelin sisältävät tapaukset ovat valituksia kertomuksen vastapuolesta tai huumoria, joka perustuu näennäiseen valittamiseen. Valituksen perusteeksi, evidenssiksi ja kohteeksi

tarjotaan vastapuolen sanat¹². Partikkeli ohjaa kahteen suuntaan: edeltä se poimii perusteen tapahtumahetken päätelmälle ja kehottaa vastaanottajaa tekemään samanlaisen päätelmän¹³.

Arki- ja institutionaalisen keskustelun *sit(te(n))*-partikkelin sisältävien tapausten välillä on kiinnostava määrällinen ero: 11 tapausta 12:sta on arkikeskustelusta (ks. taulukkoa 1). Tämä on partikkelin tässä artikkelissa esiteltyyn tehtävään nähden odotuksenmukaista: arkikeskustelussa osallistujat ovat useammin toisilleen tuttuja ja voivat näin luottaa toistensa päättelytavan samankaltaisuuteen, ja niissä esiintyy enemmän sen tyyppistä affektista toimintaa, jossa tällaista yksimielisyyden rakentamista tapahtuu ja tarvitaan. Arkikeskusteluissa käsitellään enemmän tai ainakin suuremmin arkipäiväisiä asioita, joissa kuitenkin piilee suuria moraalikysymyksiä eri toimijoiden oikeuksista, velvollisuuksista ja näiden rikkomuksista. Joskus rikkomukset ovat valituksen ja paheksunnan kohteina, joskus ne taas voivat toimia huumorin alustana. Institutionaalisisissa keskusteluissa, kuten aineistooni kuuluvissa myllyhoidon keskusteluissa, osallistujilla on meneillään myös jokin tehtävä ja rooli, johon on vastattava. Osallistujat ovat toisilleen tavallisesti myös vieraampia kuin arkikeskustelussa, eivätkä he näin ehkä rakenna kertomuksiaan yhtä paljon — tai samalla tavalla — yhteisten arvojen ja mielipiteiden varaan.

Partikkelittomissa katkelmissa kertomuksen kritiikki kohdistuu kertojaan itseensä: kieltolausumalla hän osoittaa jättäneensä tekemättä eli sanomatta jotakin odotuksenmukaista. Selitystä tuolle sanomatta jättämiselle ei kuitenkaan osoiteta edeltä vuorovaikutuksen kuvauksesta tai epäsuorasta esityksestä. Usein partikkelittomiin tapauksiin sen sijaan yhdistyy jokin modaaliverbi, joka tarkoittaa kertojan vastuuta sanomatta jättämisestään. Esimerkiksi katkelmassa 8 kertoja osoittaa *kehdata*-verbillä, että hän on rikkonut sosiaalista sääntöä tai normia muistaa ystävien syntymäpäivät; siitä sanominen olisi saattanut hänet entistä nolompaan asemaan paljastamalla tilanteen myös ystävälle.

Kieltolausuman partikkelillisuus tai partikkelittomuus ja edeltävän lausuman muotoilu suoraksi esitykseksi tai toisenlaiseksi rakenteeksi heijastaa siis eroa myös kertomuksen luonteessa. Suora esitys ja *sit(te(n))*-partikkelin sisältävä kieltolausuma tekevät kertomuksesta valituksen fokuoimalla vastapuoleen. Kuvaus vuorovaikutustilanteesta ja partikkeliton kieltolausuma tekevät kertomuksesta itsekkriittisen. Partikkelin sisältävät valitukset nojaavat vahvasti erilaisiin kertojan rakentamiin implikaatioihin, jotka vastaanottajan on löydettävä. Toisen henkilön moraalisisessa arvioinnissa on ehkä tarpeen olla implisiittinen: vastaanottajalle annetaan mahdollisuus ymmärtää tapahtumat kertojan kanssa samalla tavalla, mutta jollei tämä ymmärräkään, kertojakaan ei syöllisty eksplisiittiseen arvoste-

¹² Tässä artikkelisisä käsitellyissä tapauksissa vastapuolen sanat on tarjottu sanomatta jättämisen perusteeksi. *Sit(te(n))*-partikkelilla voidaan osoittaa muunkinlaisen toiminnan perusteena olevaan, mihin tahansa esillä olevaan evidenssiin, vaikkapa ensimmäisen kevätpäivän lämpöön. Matti Kassilan elokuvassa *Tähdet kertovat, komisario Palmu* (1962) Palmu toteaa lopussa rikoksen selvittyä kollegoilleen Kokille ja Virralle ympärilleen katsoen: *Jaa pojat, se on sitten kevät*. Evidenssi löytyy ympäristöstä. Mika Waltarin alkuperäisessä samannimisestä romaanista (1962) repliikki puuttuu; elokuvassa evidenssi onkin hyvin visuaalinen. (Vrt. myös Marja-Liisa Vartion (1957) romaanin nimeen *Se on sitten kevät*.)

¹³ *Sit(te(n))*-partikkeli esiintyy usein *että*-loppuisissa vuoroissa, jotka samalla tavalla näyttävät poimivan jotakin edeltä ja odottavan vastaanottajalta tästä seuraavaa tiettyä toimintaa. Aino Koivisto (tekeillä) on tutkimassa *että*-loppuisia vuoroja keskustelussa.

luun. Paul Drew'n mukaan moraalinen työ, jota kertojat tekevät kuvauksillaan, on yleensä syvällä piilossa, implisiittistä (1998: 296). Erilaisissa affektiivisissa, tunteenomaisissa toiminnoissa myös usein jokin päinvastainen toiminta on hyvin lähellä: esimerkiksi yhden kehuminen voi toimia toisten moitteena tai toisista valittaminen voi korostaa kertojan hyveitä, toimia itsekehuna. Evidenssin antaminen ja suorasta arviosta pidättäytyminen aktivoivat vastaanottajan tekemään oman tulkintansa ja vetävät tämän mukaan toimintaan, jolloin kertoja ei jää vastuuseen toimistaan yksin. Partikkelittomissa tapauksissa kertomuksen kärki ja huomio ovat kertojan toiminnassa, eikä vastapuolen edeltävää toimintaa tarvitse merkitä erityisellä tavalla olennaiseksi eikä nostaa käsiteltäväksi ja moralisoitavaksi.

Koko ajan on tärkeä muistaa, että koko kertomus on kertojan luomus, jossa hän voi luoda itselleen kertomukseen sen tehtävän mukaan sopivia paikkoja tehdä tai sanoa jotakin — tai paikkoja raportoida tekemättä tai sanomatta jättämisestä. Kertomus on kertojan valinnan vapauden ja kulttuuristen odotusten yhdistelmä. Jotakin tähän yhdistelmään liittyvää kuvittelisin Harvey Sacksin ajaneen takaa, kun hän uskoi kertomuksen kokonaisuuden voivan kertoa, millaisia »mitä ei tapahtunut» -osia siihen voisi kuulua (1992 [1970]: 267–268). Esimerkiksi keskustelun normaali kulku on kaikkien yhteistä tietoa; niinpä on ymmärrettävää, että valituskertomukset usein sisältävät jonkin osan, jossa kuvataan poikkeamista tuosta normaaliudesta.

LITTEROINTIMERKIT

SÄVELKULKU

- , lievästi laskeva intonaatio
- . voimakkaasti laskeva intonaatio
- < pysähdys puheen kulussa; glottaaliklusiiili
- ?, lievästi nouseva intonaatio
- ? voimakkaasti nouseva intonaatio
- / seuraava tavu lausuttu ympäristöä korkeammalta
- \ seuraava tavu lausuttu ympäristöä matalammalta

PÄÄLLEKKÄISYYDET JA TAUOT

- [päällekkäispuhunnan alku
-] päällekkäispuhunnan loppu
- (.) tauko; alle 0,2 sekuntia
- (1.5) tauko; pituus sekunnin kymmenesosina
- = kaksi puhunnosta liittyä tauotta toisiinsa

PUHENOPEUS JA ÄÄNEN VOIMAKKUUS

- >ei< nopeutettu jakso sisäänpäin osoittavien nuolten sisällä
- <ei> hidastettu jakso ulospäin osoittavien nuolten sisällä
- e::i äänteenvenytys; kaksoispiste
- *ei* ympäristöä vaimeampi puhe tähtien sisällä
- EI äänen voimistaminen versaalilla

HENGITYS

- .hhh sisäänhengitys; piste ja sekunnin kymmenystä vastaavat h-kirjaimet
- hhh uloshengitys
- .ei sisään hengittäen lausuttu sana; piste sanan edessä

NAURU

- he kuuluvaa naurua
- e(h)i nauraen lausuttu sana
- \$ei\$ hymyillen lausuttu sana

MUUTA

- #ei# nariseva ääni
- @ei@ äänen laadun muutos; usein referointi

LÄHTEET

- AIRIKKA, VILMA 2004: *Kansaneläkelaitoksen asiakkaiden kieltovastaukset virkailijan toisen persoonan kysymykseen*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- BERG, MAARIT – MÄNTYNEN, ANNE 1992: *Väittelyn rakentumisesta. Erään arkikeskustelun analyysi*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- BERGMANN, JÖRG R. 1992: Veiled morality: Notes on discretion in psychiatry. – Paul Drew & John Heritage (toim.), *Talk at work: Interaction in institutional settings* s. 137–163. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1998: Introduction. – Special issue: Morality in discourse. *Research on language and social interaction* 31 s. 279–294.
- DREW, PAUL 1998: Complaints about transgressions and misconduct. – *Research on language and social interaction* 31 s. 295–325.
- FORD, CECILIA E. 2002: At intersection of turn and sequence: Negation and what comes next. – Margret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Studies in interactional linguistics* s. 51–79. Amsterdam: John Benjamins.
- FORSBERG, HANNELE 1998: *Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2001: Mahdoton tehtävä. Kieli-ikkuna. – *Helsingin Sanomat* 28.8.2001.
- HAAKANA, MARKKU 2005: Sanottua, ajateltua ja melkein sanottua. Puheen ja ajatusten referointi valituskertomuksissa. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 114–149. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- (tekeillä): *Mitä/tä(h)/hä(h)-vuoroista keskusteluissa*.
- HAKULINEN, AULI 1989: Partikkelit ja muut kiteymät vuoroissa: Partikkelien tarttumisesta. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 123–128. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI – SAARI, MIRJA 1995: Temporaalisesta adverbista partikkeliksi. – *Virittäjä* 99 s. 481–500.

▷

- HAKULINEN, AULI – SAARI, MIRJA 1998: Var finns männe Anja sen då? Om *se(dan)* och *då* som motsvarigheter till finskans *sit(ten)* i helsingforssvenska samtal. – Hanna Lehti-Eklund (toim.), *Samtalsstudier* s. 81–96. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B. Helsingfors: Universitetstrycket.
- HAKULINEN, LAURI 1999 [1951]: *Luennon suomen kielen partikkeleista*. Toimittaneet Yrjö Lauranto & Tapani Lehtinen. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HALONEN, MIA 2002: *Kertominen terapian välineenä. Tutkimus vuorovaikutuksesta myllyhoidon ryhmäterapiassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEINE, BERND – KUTEVA, TANIA 2002: *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HEINEMANN, TRINE 2003: *Negation in interaction in Danish conversation*. Väitöskirja. University of York.
- HERLIN, ILONA 1997: *Suomen kielen koska-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HÄKKINEN, ELINA 2003: *Imperatiivilauseiden itsenäiset sävytysohjelmat*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopiston suomen kielen laitos.
- Iso suomen kielioppi = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KAJANNE, MILLA 1996: Kertomus, referointi ja kerronnan valta. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja II*. Kieli 10 s. 207–242. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1989: Ja. *Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIURU, SILVA 1977: *Suomen kielen kieltolakuiset verbit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOIVISTO, AINO (tekeillä): *Että-loppuiset vuorot keskustelussa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KRISTEVA, JULIA 1993: *Puhuva subjekti. Tekstejä 1967–1993*. Suomentaneet Pia Sivenius, Tiina Arppe, Kirsi Saarikangas, Helena Sinervo & Riikka Stewen. Helsinki: Gaudemus.
- KUNELIUS, SIRJA 1998: *Niinku-partikkeli keskustelussa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LABOV, WILLIAM 1972: *Language in the inner city: Studies in the Black English vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LABOV, WILLIAM – FANSHIEL, DAVID 1977: *Therapeutic discourse: Psychotherapy as conversation*. Orlando: Academic Press.
- LÖNNROT, ELIAS 1874 ja 1880: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja 1–2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALMER, FRANK R. 1986: *Mood and modality*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- POMERANTZ, ANITA 1980: Telling my side: »Limited access» as a »fishing» device. – *Sociological inquiry* 50 s. 186–198.

- RAEVAARA, LIISA 1997: Vierusparit — esimerkkinä kysymys ja vastaus. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunalyysin perusteet* s. 75–92. Tampere: Vastapaino.
- RAUSSI, ANNE 1992: Et(tä)-partikkelilla alkavat lausumat keskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RENVALL, GUSTAVUS 1826: *Suomalainen Sana-Kirja*. Aboae typis Frenckellianis.
- RIMMON-KENAN, SLOMITH 1983: *Kertomuksen poetiikka*. Suomentanut Auli Viikari. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SACKS, HARVEY 1992 [1968–1972]: *Lectures on Conversation II*. Toimittanut Gail Jefferson. Oxford: Blackwell.
- SAUKKONEN, PAULI 1967: Persoonapronominien *hän* : *se, he* : *ne* distinktiivii oppositio. – *Virittäjä* 71 s. 286–292.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1988: Goffman and the analysis of conversation. – Paul Drew & Anthony Wootton (toim.), *Erving Goffman: Exploring the interaction order* s. 89–135. Cambridge: Polity Press.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. – SACKS, HARVEY 1973: Opening up closings. – *Semiotica* 8 s. 289–327.
- SCHIEBMAN, JOANNE 2002: *Point of view and grammar: Structural patterns of subjectivity in American English conversation*. Amsterdam: John Benjamins.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Suomen perfektin merkityksestä keskusteluaineiston valossa. – *Virittäjä* 101 s. 2–26.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1989: Vuoronalkuiset konnektorit: *mutta*. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja 1* s. 162–176. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2001: *Responding in conversation: A study of response particles in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- Suomen kielen perussanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- TANNEN, DEBORAH 1979: What’s in a frame? Surface evidence for underlying expectations. – Roy Freedle (toim.), *New directions in discourse processing* s. 137–182. Norwood: Ablex.
- TUPPURAINEN, HANNA 1991: *Kieltojen merkitys ja käyttö keskustelussa*. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Tähdet kertovat, komisario Palmu*. Elokuva, 1962. Ohjaus Matti Kassila, käsikirjoitus Matti Kassila ja Kaarlo Nuorvala.
- WALTARI, MIKA 1962: *Tähdet kertovat, komisario Palmu*. Helsinki: WSOY.
- VARTIO, MARJA-LIISA 1957: *Se on sitten kevät*. Helsinki: Otava.
- WILLETT, THOMAS 1988: A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality. – *Studies in Language* 12 s. 51–97.
- VISAPÄÄ, LAURA 2002: *Finiittiverbittömien infinitiivikonstruktioiden affektisista käytöistä ja rakenteesta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- VLEMINGS, JOERI 2003: The discourse use of French *donc* in imperative sentences. – *Journal of Pragmatics* 35 s. 1095–1112.
- YLIKAHRI, KRISTIINA 1996: Referoinnin laajentumat Siikaisten murteessa. – *Virittäjä* 100 s. 182–203.

▷

REPORTS ABOUT SAYING NOTHING
AND THE EVIDENTIAL PARTICLE SIT(TE(N))
IN CONVERSATIONAL NARRATIVES

The article studies the way in which speakers, when recalling earlier conversations, report that they said nothing at a particular juncture. It focuses on negation clauses in the 1st person singular past tense containing a communication verb, of the type *Mä en sit sanonu mitään* 'I didn't say anything then'. This structure is examined in conversational narratives and narrative sequences. The study data consists of a total of about 30 hours of conversations.

Besides imparting information, narration is always also a moralistic exercise. The recounting of an interactive situation reveals how the conversation participants themselves describe the situation and convey their attitude towards what happened and what should have happened. Half of the occurrences of the negation structure being examined include the particle *sit(te(n))* 'then', 'after that'. With this particle the narrator indicates the reason and the evidence for saying nothing in the preceding reported speech. The cases in which the particle appears are always preceded by a direct presentation, against which saying nothing is set. The particle demonstrates that saying nothing was the outcome of the reasoning at the time of the event, but this reasoning nevertheless remains implicit and for the recipient to interpret. The particle allows the narrator to construct something from his/her experience that is recognisable by a member of any culture and thus by the recipient: »Draw the same conclusion now as I did in the situation described and understand my actions in that context.» In negation clauses containing this particle, the narrator turns the narrative into a complaint or criticism directed at the particular party in the narrative. In descriptions without the particle, the narrator does not leave the reasons to be inferred by the recipient in the same way, and neither are negation descriptions containing the particle preceded by reported speech but by the narrator's description of the situation. In narrations of this kind, criticism can be focused on the narrator himself/herself. ■

Kirjoittajan yhteystiedot:
Kotimaisten kielten tutkimuskeskus
Sörnäisten rantatie 25
00500 Helsinki
Sähköposti: *mia.halonen@kotus.fi*